

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

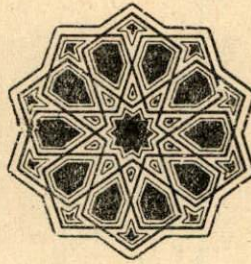

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Prof.Dr. H. ATAY , <i>Kur'ân-ı Kerim ve Kudsiyet</i>	1
Prof.Dr. M.S. AYDIN, <i>Sürec Felsefesi Işığında Tanrı-Alem İlişkisi</i>	31
Prof.Dr. İ.A. ÇUBUKÇU, <i>Biruni</i>	89
Prof.Dr. H. YURDAYDIN, <i>İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu</i>	97
Doç.Dr. H. ALTINTAŞ, <i>İslâm Düşüncesinde Tasavvuf</i>	111
Doç.Dr. M. AYDIN, <i>Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış</i>	123
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi</i>	149
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>İslâm'ın Derûnî Tezâhürleri</i>	177
Doç.Dr. İ. KAYAOĞLU, <i>İslâm'da Adalet Mefhumu</i>	201
Doç.Dr. M. ŞİMŞEK, <i>Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar</i>	207
Doç.Dr. G. TÜMER, <i>Yehova Şahitleri Hareketi ve Bir Din Olup Olmadığı</i>	221
Doç.Dr. A. UĞUR, <i>Kemal Paşa Zâde'nin VIII. Defteri</i>	265
Doç.Dr. M.S. YAZICIOĞLU, <i>Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'in Neseî</i>	281
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>İbn Sînâ'da Varlık, Varoluşun Sebebi ve Varlığın Delili Olarak Aşk</i>	299
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>Al-Jahız and the Rise of Biological Evolution</i>	307
Yrd.Doç.Dr. S. EROĞLU, <i>Kur'an Hükümlerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesinde metod</i>	317
Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>Doğu Arap Dünyasında Hukukî Modernleşmenin Birkaç Yönü</i>	327

Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>La Laiscation De L'Etat Turc</i>	339
Dr. M. ATALAR, <i>İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Kitaphğında Mevcut Bulunan Tarihi Çalışmalarının Listesi</i> ..	347
Dr. M. ATALAR, <i>A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Kitaphğı Yazmalar Bölümündeki Tarih Çalışmaları</i>	355
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>İbn Haldûn'un "Mukaddime"sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)</i>	363
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>Mukaddime'ye Yazılan "Giriş" Bir İntihal mi? (II)</i>	399
Ar.Gör. Ali YILMAZ, <i>Yeni Tarama Sözlüğü</i>	415

İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE TASAVVUF

Doç. Dr. Hayrani ALTINTAŞ

Çeşitli tarifleri bulunmakla birlikte, bir hal ilmi olarak da ifade edilen tasavvufun, hem ilim hem de hal olarak İslâm düşüncesinde mevcut olmadığı, sonradan idhal edilen fikirlerle gelişip islâmileştiği söylenir. Hz. Peygamber aleyhisselâmdan sonra hızla gelişip büyüyen İslâm devletinin çeşitli kültür ve medeniyetlerle karşılaşması sonucunda karşılıklı kültür tesirleri olmuştur. Birçok kimse, işte bu kültür karşılaşmaları sırasında, tasavvufî birçok hususun müslümanlar arasında yayıldığı kanaatındadır. Felsefî alanda büyük tesirleri görülen tercümelelerin daha sonraları tasavvuf felsefesi planında da etkili oldukları iddia olunur. Yunan, Bizans, İran ve Hind kültürlerinin tasavvufî fikriyatın oluşmasında önemli rol oynadıkları, tasavvuf sistemi içinde bu düşüncelerin birçok unsurlarıyla yaşadığı ileri sürülen hususlar arasındadır. Bu unsurları kabul edip düşüncelerinde olduğu kadar, tavırlarında da onları izhar eden insanların, İslâm düşünce ve hayatına uygun düşmeyen durumlarından dolayı sünî inanış taraftarlarınca kabul edilmedikleri bu konudaki kitaplarda yer alır. Hatta bu hususun taraflar arasında kavgaya kadar dönüştüğü zikredilir. Kelâmçılar, Hadisciler ve Fıkıhcılar ve diğerleri tarafından reddedilen bu düşünce ve hayat tarzı, ancak Gazzalî tarafından kabul gördükten sonra meşruiyyet kazanmıştır. Mamafih, tasavvufun aleyhinde bulunanlar son bulmamış, bilhassa Muhyiddin İbni Arabî'nin düşünceleriyle tasavvuf şimşekleri üzerine çekmeye devam etmiştir. Bu reddi dile getiren ve mutasavvıfları tenkid eden pek çok kitap kaleme alınmıştır. Buna mukabil tasavvufu ve mutasavvıfları metheden, onların harikulade hallerinden bahseden, bu ilmin şeriatla uyuştuğunu gösteren pek çok eser tasavvufî edebiyatı süslemiştir. Günümüzde bile aynı tarzda faaliyetler-lehte ve alehte- devam etmektedir.

Biz bu küçük yazımızda tasavvufî düşüncüyü teşvik eden konularla, bu şekildeki bir anlayışa engel teşkil eden hususlardan bazılarını belirterek yukarıda zikrettiğimiz hususa ışık tutmaya çalışacağız.

Önce tasavvufî düşüncesinin İslâm'da olduğunu kuvvetlendiren hususları görmeğe çalışalım:

1- İslâm düşüncesindeki Tek ve aşkın bir Allah inancı:

İslâm düşüncesinde Allah bir ve tektir. Bu, sadece kendinden başka bir ilâh olmadığı için değil, fakat kendisinin eşi, küfüvü ve benzeri olmadığı içindir.¹

O, Kayyum²dur; tek yaratıcı ve hakikaten mevcut tek mutlak Varlık'tır; çünkü ondan başka her şey yokolucudur.³ Varlık itibariyle Allah insanın aklına gelen her şeyden başkadır.⁴ Bu yönden akıllar onu idrak edemez. O, zatında idrak edilemez, samed'dir, her şeyden müstağni, her şey O'na muhtacdır.⁵ Bilinmezler veya gayb O'na aittir, bilinemez; ancak o vahyettiği takdir de bilinir. O, bu dünyada görülemez. O'nu görmek isteyenleri yıldırım çarpar.⁶ Âhirette görülebileceğine dair Kıyâmet suresinin 23. âyetinde imâ vardır.⁷ Allah insana çok yakındır, insanın kendisine yaklaşmasını ister.⁸ Allah her şeye KADİR'dir, O, hidayete erdirdiği gibi sapıttırır.⁹ O insanı ve fiillerini, yaratır.¹⁰

Ancak insanın hür iradeye sahip olduğu, kesbedeceği fiillere göre sorumlu olduğu bilinen bir husustur.

2- İnsan Allah'a ibâdet etmek ve emirlerine itaatetmek için yaratılmıştır. "Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim?"¹¹ "Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır.¹² "Allah'a

1 İhlas, (112) 1-4

2 Bakara (2), 255.

3 Rahman (55), 26.

4 Kelâm-ı kibâr veya sufilerin sözü olarak zikredilir.

5 İhlâs (112), 1-4.

6 "Yâ Musa Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız" demiştiniz de gözleriniz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı. (Bakara (2), 55. Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, Mûsâ: "Rabbim bana kendini göster, Sana bakayım" dedi. Allah, "Sen beni göremeyeceksin, ama dağa bak, eğer o yerinde kahrısa sen de Beni göreceksin" buyurdu. Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti ve Mûsâ da baygın düştü (A'râf (7), 143).

7 "O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır."

8 "Ey Muhammed Kullarım sana Beni sorarlarsa, bilsinler ki, Ben şüphesiz onlara yakımdım. Benden isteyenin, dua ettiğinde duasını kabul ederim. (Bakara (2), 186).

9 Bakara (2), 272.

10 Saffat (37), 95-96.

11 Yasin (36), 22, 61.

12 Zâriyât (51), 56.

kulluk edin.”¹³ İnsan her şeyden önce bir kuldür,¹⁴ gibi âyetler bu hususu teyid eder.

Yaratılmış her şey geçicidir.¹⁵ “Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir”¹⁶ “Onlara dünya hayatı misalinin tıpkı şöyle olduğunu anlat”: gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır, ama sonunda rüzgarın savuracağı çerçöpe döner. Allah her şeyin üstünde bir kudrete sahip olandır.¹⁷ Her şey yok olacak ve sadece Allah kalacaktır.¹⁸

Allah’ın her şey ve insanın hiç olduğu dinî bir motiftir. Bu husus tasavvufî hayatın başlangıcını teşkil etmektedir.

Her şeyi Allah düşüncesi üzerine temerküz etmekle Kur’an dindar ruhları ve düşünceleri, yok olacak dünyadan çekip mutlak mevcut Allah üzerinde teksif etmekte ve O’nunla meşgul olmaya davet etmektedir. Ancak nefislerin ve düşüncelerin Allah üzerinde teksif edilmesi O’nunla birleşmeyi asla imâ etmez, bu mümkün değildir. Bunu arzu edenler ölmüşlerdir. Bir kısım sufiler bunu değiştirerek mantıkî bir yöne çevirmişlerdir. “Eğer Allah her şeyse, her şeyi Allah’tır” demişlerdir. Bu monist, felsefî bir tasavvuf anlayışıdır. Bir kısmı da, Gazzalî gibi, konuların sınırlarını aşmayarak yaşamışlardır.

Tasavvufu Kolaylaştıran Diğer Konular

Allah insana çok yakındır. Allah akıl üstü aşkın bir varlıktır; bununla beraber uzak da değildir. Gücüyle insana yakındır. “Doğu da Batı da Allah’ındır, nereye dönerseniz Allah’ın yönü orasıdır. Doğrusu Allah her yeri kaplar ve herşeyi bilir.”¹⁹

Rahman ve Rahim olması itibarıyla de yakındır, kalbi ile kişi arasına girer.²⁰ Allah herşeyi bilir - her şeyin rızkı Allah’a aittir.²¹ “Yoksa kendilerinin gizli açık konuşmalarını duymayız mı sanırlar, hayır öyle

13 Nûh (71), 3.

14 Meryem (19), 30, 93.

15 Rahman (55), 26.

16 Yunus (10), 24.

17 Kehf (18), 45-48. Hâdid (57), 20. Fatır (35), 5. Ankebut (29), 64.

18 Rahman (55), 26-27.

19 Bakara (2), 115.

20 Allah’ın kişi ile kalbi arasına girdiğini ve sonunda O’nun katında toplanacağımızı bilin.” Enfal (8), 24.

21 Hûd (11), 5-6.

değil,²² Allah konuşulanları işitir.”²³ Ayrıca aynı suretinin 7. ve 8. âyetleri “3 kişi varsa 4. O’dur” diyerek her yerde herşeyden haberdar olduğunu bildirir. “Biz o kişiye sizden daha yakınız, ama görmezsiniz.”²⁴

Allah kalplerde olanları bilir²⁵ Allah insanlara yakındır, isteyenin duasını kabul eder.²⁶ Allah insana şah damarından daha yakındır²⁷ İnsanların kendine yaklaşmalarını ister “Ey doğru yolda olan sakın ona uyma, sen secde et, Rabbine yaklaş”.²⁸

*İnsan Allah’ı ve Kâinatı düşünmelidir.*²⁹ “Göğün boşluğunda Allah’ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlarmı?”³⁰ “... Düşünen kimse için bunda ders vardır.³¹ ... “bunlarda akleden kimseler için dersler vardır.” Gece ile gündüzün yaratılmasında düşünenler için ibret vardır.³²

İnsan Allah’ı zikretmelidir. “Rabbinin adını an, herşeyi bırakıp yalnız ona yönel.”³³

Tasavvufi düşünceleri teşvik eden âyetler de vardır.

Birçok âyet Allah’tan korkmayı tavsiye eder: “Ancak benden korkunuz.”³⁴

Ayrıca Burûc (85), 12; Hûd (11), 102-106; Âl-i imran (3), 28; Abese (80), 34-37; Hacc (22), 1-2; Rahman (55), 46; Tur (52), 25-28; âyetleri hep Allah’tan korkmayı tavsiye ederler.

Bazı âyetler Allah’tan ümid etmeyi tavsiye ederler: De ki “Ey nefislerine karşı haddi aşmış kullarım Allah’ın rahmetinden ümidi kesmeyin”³⁵ “Biz nankörlükte ve küfürde ileri gidenden başkasını cezalandırır mıyız?”³⁶ “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”³⁷ Ayrıca Yusuf (12), 87; A’raf (7), 167 vd. Allah’ın rahmetini bildirirler.

22 Zuhruf (43), 80.

23 Mücadele (58), 1.

24 Vakıa (56), 85.

25 Maide (5), 7. Hadid (57), 6. Haşr (59), 22.

26 Bakara (2), 186.

27 Kaf (50), 16.

28 Alak (96), 19.

29 Gaşiye (88) 17-20.

30 Nahl (16), 79.

31 Nahl (16) 11-12.

32 Al-i İmran (3) 189. Bakara, 164 vd.

33 Müzemmil (73) 8.

34 Bakara (2), 40.

35 Zümer (39), 53.

36 Sebe (34), 17.

37 A’raf (2), 156.

Allah korkusu ve ağlamayı ifade eden âyetler : “Ağlayarak yüzüstü kapanırlar, Kur’an onların huşuunu artırır.”³⁸ “Siz bu Kur’an’a mı taacüb ediyorsunuz, Ona mı gülüyor da ağlamıyorsunuz?”³⁹.

Sade yaşamaya dair âyetler : “Onlardan sonra yerlerine uygunsuzlar geldi de namazı bıraktılar, nefsanî arzularına uydular. Bunlar azgınlıklarının cezasını bulacaklar, gayyayı boyluyacaklar. Ancak tevbe eden, iman edip hayırlı ve yararlı işler yapanlar müstesna. Bunlar cennete girerler ve hiç zulme uğramazlar.”⁴⁰

Aynı tarza Kasas (28), 79-80; Tekâsür (102), 8; İsrâ (17), 18. âyetleri dünya nimetlerinin geçiciliğini söyleyerek insana âhiret hayatına dönmeyi tavsiye ederler.

Tasavvufta Peygamberler :

Tasavvufî düşüncenin gelişmesinde Kur’an’da ismi geçen peygamberlerin de rol oynadığı, Allah’ın onlara hitabının müessir olduğu bir gerçektir. Mutasavvıflar birçok konuda peygamberleri numune addetmişler ve onlar gibi olmaya çalışmışlardır.

“İyilik eden bir kimse olarak kendini tam bir hulusla Allah’a teslim eden ve İbrahim’in tevhid dinine uymuş olan kimseden daha güzel din sahibi kimdir?” Allah İbrahimi (A.S) dost edinmiştir.⁴¹

1- İbrahim (A.S.) Halilullah sıfatıyla tasavvufî düşünceye tesir etmiştir. Tasavvuftaki hulle (dostluk) konusu buradan gelir.

2- Musa (A.S), Kelamullah olarak etki eder. “Gönderdiğimiz öyle peygamberler vardır ki, onları bundan önce sana beyan ettik. Öyle peygamberler vardır ki, sana onların kıssalarını bildirmedik; ve Allah, Musa’ya (vasıtasız) hitabetti.”⁴² Münacât konusu buradan kaynaklanır.

3- İsa (A.S), azizliği ve temizliğiyle “hatemül’l-velâya” olur.

4- Hz. Meryem de müessir olanlardandır. Kur’an’ı Kerim de zikredilen fevkalade halleri dolayısıyla misâl olarak kabul edilen Mz.Meryem tasavvufta teslimiyetin sembolü olmuştur. Kendisine yapılan her türlü alçaltıcı davranışlara karşı Allah’a sığınan Hz.Meryem’in bu teslimiyet anlayışı mutasavvufta bulunması gereken bir husus olarak telakki edil-

38 İsrâ (17), 109.

39 Necm (53), 59-60.

40 Meryem (19), 59-60.

41 Nisa (4), 125.

42 Nisa (4), 164.

miştir. Âl-i İmran suresinin 37., Meryem suresinin 23. âyeti Allah'a teslimiyet sonunda Hz.Meryem'in kazandığı fevkalade halleri dile getirir.

Mutasavvıflar Hz.İsmail'in teslimiyet anlayışını da sufide bulunması gereken bir sıfat olarak değerlendirirler.

5- Hz.Yahya da tasavvufi düşüncede iffet sembolü olarak kabul edilir. "Ey Yahya Kitabı kuvvetle tut. Bir de daha çocukken ona hikmet verdik."⁴³

6- Sadece Allah inancını muhafaza için toplumdaki kaçan ve mağrada yaşamayı tercih eden Ashâb-ı Kehf de Kur'an'da belirtilen hususiyetleri dolayısıyla tasavvufi düşüncenin gelişmesinde son derece de müessir olmuş bir unsurdur.⁴⁴

7- Tasavvufi düşüncenin gelişmesinde elbette Hz.Peygamber'in büyük rolü olmuştur. Kur'an-ı Kerim de ondan söz eden âyetler ve bizzat onun hayatı mutasavvıfların kabul ettikleri ilk örnek ve kaidelerdir. Kur'an emirlerini aynen yaşamak iddiasında olan mutasavvıfların, onun tebliğcisi Hz. Muhammed Aleyhisselâmı taklid etmeleri tabii idi. Mutasavvıflarca kabul edilen pek çok hususiyetleri yanında, Hz.Peygamberin göğsü açılarak (inşirah) hikmet yerleştirilmiştir.⁴⁵ Necm suresinin 1 ilâ 18. âyetleri ve İsrâ suresinin 1.âyetinde belirtilen Mirac olayı tasavvufi düşünceye tesir etmiş fevkalade önemi haiz hususlardandır.

8- Hud suresinin 35. âyeti hikmet ve hidayetle aydınlanma konusunda müessir olan diğer bir unsurdur. Bu âyetlerin Allah'ın nuruna ulaşma konusunda mutasavvıf hayatında motor vazifesi gördüğü bilinen bir husustur.

Misak da tasavvuf felsefe ve düşüncesinin tekâmülünde müessir olmuş bir mefhumdur. Ezelde insanlarla Allah arasında akdedilen bu anlaşma, daha insanlar yeryüzünde var olmadan önce vuku bulmuştur. Bu anlaşma ile insanlar Allah'ı Rab olarak kabul etmişler ve O'na kuluk edeceklerine söz vermişlerdir. Bu bir taahhüddür. Monoteizmin sözünü veren insanlara bir hatırlatmadır. Bu sözü tutanlara Allah yardımını esirgemeyecektir. Öyle ise mutasavvıf bu anı tekrar yaşamalı veya yaşamak için gerekeni yapmalıdır. Yani Allah'a verdiği sözü tutan kul olmalıdır.

43 Meryem (19), 12.

44 Bkz.aynı sure 1 ve 22. âyetler.

45 Bkz. İnşirah suresi.

“Rabbin insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demiş ve buna kendilerini şahid tutmuştu, onlar da: “Evet şahidiz” demişlerdi.”⁴⁶

Eflatuncu düşüncelerden etkilenen monist mutasavvıflar bunda Allah’da ideal varoluş fikrini bulmuşlardır. Bu düşünceden O’ndan gelip O’na dönmek fikri gelişmiştir.⁴⁷

Buraya kadar tasavvufî düşüncüyü kolaylaştıran hususlardan bazıları göstermeye çalıştık. Şimdi de İslâm Düşüncesi içinde tasavvufî bir hayat tarzına engel teşkil edebilecek meseleleri belirtmeye çalışalım.

Tasavvufî Haya’ı Manî Olan Hususlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Allah’ın akılüstü aşkın bir varlık oluşu nüfuz edilemez bir husustur. İslâm dininde iman sadece şahâdet kelimesindedir. Tasavvufda sözü edilen, Allah’la insan arasındaki “aşk’ın’ sınırları kendisiyle asla birleşilemeyecek Allah’ın yakınlığından (Kurb) öteye geçemez.

2- İslâm kolaylık dinidir. Ve insana takatinden fazla birşey yüklemeyi ve böyle bir husus için insanı teşvik de etmez. İslâm’ın kolaylık (yusr) dini olduğunu belirten âyetler şunlardır:

“Allah size kolaylık ister zorluk istemez.”⁴⁸

“İçlerinde bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”⁴⁹

“Allah sizi zorlamak istemez.”⁵⁰

“Güçsüzlere, hastalara ve sarfedecek bir şeyi bulunmayanlara Allah ve Peygambere bağlı kaldıkları müddetce sorumluluk yoktur.”⁵¹

“Allah dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.”⁵²

“De ki, buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Kendiliğimden bir şey iddia eden kimselerden de değilim.”⁵³

46 A’raf (7), 172.

47 Krş. Bakara (2), 156.

48 Bakara (2), 185.

49 Nisa (4), 65.

50 Maide (5), 6.

51 Tövbe (9), 91.

52 Hacc (22), 78.

53 Sâd (38), 86.

Mümtahine (60), 4 ve diğer âyetler aynı meâldedir.

“Sonra yolu ona kolaylaştırmıştır.”⁵⁴

“Kolay olanı yapmayı sana kolaylaştırırız.”⁵⁵

“İşlerini kolaylaştırırız.”⁵⁶

İSLAM Hem Dünya Hem Âhîret Dinidir

İslâm vahyinin başlangıcında mekkî âyetler âhireti kazanmak için dünya hayatından vazgeçmeyi öğütler mahiyettedir. Daha sonraki âyetler dünya nimetlerinden faydalanmayı tavsiye eder. A'raf suresi 32. âyeti bu meâldedir. “Ey Muhammed de ki; “Allah’ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? Bunlar, dünya hayatında inananlarıdır, kıyamet gününde de yalnız onlar içindir” de”.⁵⁷

Arz müminlere verilmiştir. Kur’an-ı Kerim’deki âyetler inananların daha öncekiler gibi yeryüzünde halef kılınacağını bildirir. “Allah içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına onlar için beğendiği dini temelli yerleştireceğine...”⁵⁸

“Onlar bize verdiği sözde duran ve bizi bu yere varis kılan Allah’a hamdolsun derler.”⁵⁹

Mümin hem âhîret hayatının bu dünyadaki gereklerini yapmalı hemde dünya nimetlerinden faydalanmalıdır.

“Allah’ın sana verdiği şeylerden, âhîret yurdunu da gözet, dünyadaki payını da unutma”....⁶⁰

Ayrıca müminin imanı ona her iki dünya nimetini de kazandırabilir. Âl-i İmran suresinin 145. âyeti bunu ifade eder:

“...Kim dünya nimetini isterse ona ondan veririz; ve kim âhîret nimetini isterse ona ondan veririz. Şükredenlerin mükafatını vereceğiz.” Aynı surenin 148. âyeti bu âyeti destekler.

54 Abese (80), 20.

55 A'lâ (87), 8.

56 Leyl (92), 7.

57 A'raf (7), 32.

58 Nur (24), 55.

59 Zümer (39), 74.

60 Kasas (28), 77.

Nihayet meşhur âyeti kerime müminlerin orta bir ümmet kıldıklarını onların ifrat ve tefriden uzak olduklarını bildirir.

“Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık.”⁶¹

Ayrıca Peygamberin Sa’d İbn Ebi Vakkas’a sadaka konusundaki tavsiyesi üçte bir,dir. Varisleri zengin bırakmak onları başkalarına muhtaç bırakmaktan iyidir.

İslâm hem dünya hem âhiret dinidir. Dünya işleri aynı zamanda dinî şeylerdir. İslâm sadece din işleriyle uğraşmayı değil, biri bitince diğerini yapmak gerektiğini bildirir.

“Namaz bitince yeryüzüne yayılın; Allah’ın lutfundan rızık isteyin, Allah’ı çok anın ki saadete erişiniz.”⁶²

Pek çok âyeti kerime (52, 17-28; 55, 46-78; 56, 10-40; 78, 31-37; 83, 22-28 v.s.) bir cennet hayatından söz ederek insanları o güzel hayatta yaşamak için bu dünyada iyi yaşamaya davet eder. Rabia’dan sonra bütün mutasavvıflar bu arzudan vazgeçmişlerdir.

Medenî âyetler cihad üzerinde dururlar; bu siyasî ve dinî otoriteyi temin amacına yöneliktir. Bu cihad’ın fakirlik ve dünyadan vazgeçmekle münasebeti yoktur. Mutasavvıflar bu cihadı manevî plana çekmeyi tecrübe etmişlerdir.

“Rabbinin adını sabah akşam an.”⁶³

“Arınmış olan Rabbinin adını anıp namaz kılan saadete erecektir.”⁶⁴

3- *Ahlâkî hayat*: Müminin ahlâkî hayatı Peygamberin hayatıdır; emirlere uymak, yasaklardan kaçınmaktır. İhsan derecesine erişmektir. İçi ile dış hayatı birbirine uymaktır. Dengeli yaşamaktır.

Ahlâkî Gereklik insanın irade ve şahsî mesuliyeti üzerine kurulmuştur. Çünkü o, âhirette en küçük hesabının farkında olacaktır.⁶⁵

61 Bakara (2), 143.

62 Cuma (62), 10.

63 İnsan (76), 25.

64 A’la (87), 14-15.

65 “O gün insanlar işlerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler. Kimi zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kimde zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.” (Zilzal, 6-8).

İslâm ahlâkı her kademedен insana karşı içtimaî vazifeler ihtiva eder. Duha suresi âyetleri bunlardan bir kısmını belirtir.⁶⁶

Bunun yanında ibâdet te vardır, ancak ibâdette esas olan İHLAS tır.⁶⁷

Allah'a ulaşan sadece amel ve ibâdetdir.⁶⁸ *Teheccüd* namazları kılmak peygamberin sünneti, Kur'anın emridir.⁶⁹ Akşam ve sabah namazlarını, geceleyin uyanıp namaz kılmak Kur'anın emridir.⁷⁰

Kur'an ve Allah Sevgisi : Kur'an da Allah'la insan arasındaki sevgiyi belirten birçok âyeti kerime vardır. Bunlardan bir çoğu dünya ile alâkâlıdır. İnsan dünya ve nimetlerini sever, altını, gümüşü, malı, mülkü, çocukları sever. Ayrıca Allah karı ile koca arasına sevgi koymuştur. İnsan Allah'ı da sever.⁷¹

İki defa Allah'tan Vedut olarak Hud (11), 90. âyette ve Buruc (85), 14. âyette söz ediliyor.

Allah daha çok iyi işler işleyenleri sever, kötülük yapanları sevmez (45 defa). Kur'an da ifadesini bulan şekliyle Allah iyiliği ister, kötülüğü istemez, bu husus çok kereler zikredilir. Tercih sevgisi bir defa Tâhâ (20) suresinin 39. âyetinde vardır.

“Ey Musa gözümün önünde yetişsin diye seni sevimli kıldım.”

İnsanla Allah arasındaki sevgiyi belirten iki âyet vardır,⁷² ve Maide suresinin 54. âyeti: “Ey inananlar aranızda dininden kim dönerse

66 “Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme; ve sakın bir şey isteyen azarlama” (Duha, 9-10).

67 “Vay o namaz kılanların haline ki, onlar kıldıkları namazdan gafildirler, onlar gösteriş yaparlar, onlar basit şeyleri dahi vermezler” (Mâün, (107), 4-7).

68 “Bu hayvanların ne etleri ve ne de kanları Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ulaşacak olan sizin O'nun için yaptığımız gösterişten uzak amel ve ibâdetdir.” (Hacc (22), 37).

69 “Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl, zira sabah namazına melekler şahid olur. Ey Muhammed geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olarak fazladan namaz kıl. Belki de Rabbin seni övünülecek bir makama yükseltir. (İsra (17), 78-79).

70 “Ey elbiselerine bürünüp yatan, gece kalk; ancak biraz müstesna gecenin yarısında kalk yahut bu yarından biraz eksilt; yahut o yarının üzerine ilave et. Kur'an-ı da yavaş ve açık olarak güzelce oku. (Müzemmil suresi).

71 “Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir.” (Bakara (2), 165) “Ey Muhammed de ki, “Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın” (Âl-i İmran (3), 31) . . .” . . .Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği . . . (Maide (5), 54).

72 “Bunun üzerine Rabbi, Meryem'i güzel bir kabul ile kabul yükseltir. (İsra (17), 78-79). Zekeriyya Peygamberi de ona kefil kıldı. Zekeriyya ne zaman Meryem'in bulunduğu mihraba girdiyse, onun yanında bir yiyecek buldu. “Ey Meryem bu sana nereden geliyor?” dedi. O da: “Bu, Allah tarafından, şüphe yok ki, Allah dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır.” dedi (Al-i İmran (3), 37).

bilsin ki, Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği insanlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihad eden, yerinin yer-mesinden korkmayan bir millet getirir.”

Hz. Pergamberin Hayatı: Onun hayatı tasavvufî hayatı teşvik edici olarak görülmüştür. O İnsan-ı Kâmil'dir. Mutasavvıfların aksine onda dünyadaki bazı şeylere karşı aşırıya kaçmayan bağlılık vardır. Meşhur hadis bunu teyid eder: “Dünyanızdan bana üç şey sevdirdi: kadınlar, kokular ve benim gözümde en tatlı, en kıymetli olan namaz.”

Hz.Peygamber örnek insan, ideal mü'mindir (Usveten Haseneten)⁷³ O, örnek insan olarak daima itidalle yaşamış ve ümmetine de bunu tavsiye etmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim :

“Tâ-hâ. Sana Kur'anı, sıkıntıya uğrayasın diye indirmedik,”⁷⁴ demektedir. Bu şuurda olan Hz.Peygamber elbette aşırılıklardan uzak bir hayat sürecek, bu hayatta müminler için takibedilecek bir model olacaktı.

Her fırsatta ifrad ve tefriden uzak bir hayatı tavsiye ederdi. Hz. Peygamberin bu davranışı ifade eden bir hadisi şöyledir: Hz. Aişe radiyallahu anhâ'nın anlattığına göre, yanında bir kadınla otururken Resûlullah girdi ve Hz. Aişe'ye: Bu kadın kimdir? diye sordu. Hz. Aişe: -Filan kadındır, dedi ve kıldığı namazları uzun uzun anlatmaya başladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz: -Uzatma, gücünüzün yettiğini yapın. Allah'a yemin ederim ki, siz usanmadıkça Allah usanmaz (Yani sizin takatınızı kat kat aşacak bir şekilde dahi yapacağımız ibâdetleri Allah kabul eder, fakat hiç bir zaman, işinizi gücünüzü bırakıp bütün vaktinizi ibâdetle, hasretmenizi istemez). O'nun en sevdiği ibâdet az da olsa devamlı olan ibâdetdir, buyurdu.⁷⁵

“Peygamber Aleyhisselamın ailelerine üç kimse gelip beygamberimizin ibâdetini sordular, kendilerine haber verilince, bu ibâdeti az görmüş gibi oldular, Peygamber'in biz neyiz? Onun geçmişteki ve ilerideki günahları yargılanmıştır, dediler. Bunlardan birisi: Ben yaşadığım müddetçe bütün gece namaz kılacağım; dedi, diğeri de bütün ömrümde oruç tutacağım, iftar etmeyeceğim, dedi; üçüncüsü ise kadınlardan uzak kalacağım ve hiçbir zaman elvenmeyeceğim, dedi; sonra Peygamber Aleyhisselam bunların yanına geldi; şöyle şöyle diyenler siz misiniz? Dikkat ediniz Allah'a yemin ederim ki Allah'tan en ziyade korkanınız ve ondan

73 Ahzab (33), 21.

74 Tâ-hâ (20), 1-2.

75 Riyazürs-Salihîn ve tercemesi, c.1. Ankara 1964, 144.

en ziyade sakınanımın benim, böyle iken bazen oruç tutuyorum ve bazende tutmuyorum, namaz kılıyorum, uyuyorum ve kadınlarla evleniyorum; eğer bir kimse benim sünnetimden yüz çevirirse o kimse benden değildir.⁷⁶

“Peygamber Aleyhisselam şöyle demiştir: Bu din kolaydır; bir kimse amellerim eksik olmasın diye din hususunda kendisini zorlarsa din ona galebe çalar; şu halde ortalama gidin, size müjde olsun, az da olsa, devamlı âmelle sevaba erişirsiniz. Sabah, akşam ve gecenin serin bir vaktinden istifade ediniz.”⁷⁷

“Peygamber Aleyhisselam cami’ye girdi ve iki direk arasına çekilmiş bir ip gördü ve bu ip nedir? diye sordu. Zeyneb’indir, yorulduğu zaman ona tutunur, dediler. Bunun üzerine Peygamber Aleyhisselam: “O ipi çözünüz, sizin herhangi biriniz neşatı devam ettikçe namaz kılsın, gevşerse yatsın ve uyusun, buyurdu.”⁷⁸

Bir başka hadisinde de:

“Dinî işlerde aşırı inceleyip sık dokuyanlar helâk oldu,⁷⁹ buyurmuştu. Bu konuda Hz.Peygamberin daha pek çok hadisi vardır.

Onun itidali tavsiye eden bir başka hadisi şöyledir:

“Ashabdan Mucibetü’l-Bâhiliyye (r.a.) bir seyahata çıktı ve bir sene sonra döndü.

“Ya Resulullah, beni tanıdın mı? dedi. Peygamber Aleyhisselam: “Sen kimsin? diye sordu. “Geçen sene huzuruza gelen Bâhili’yim.” dedi. “Neden bu kadar değıştin? Halbuki kılık kıyafetin düzgündü.” dedi “Ya Resulullah senden ayrıldığı gününden beri yemek yemedim; yalnız geceleri yedim” cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah Aleyhisselam “kendi kendine işkence yapmışsın. Sabır ayında (Ramazan) tamamiyle, diğer ayların her birinden birer gün oruç tut” buyurdu. “Ya Resulullah günün sayısını arttır. Zira bundan fazla tutmağa gücüm yeter.” dedi. Resûl-i Ekrem: O halde her aydan ikişer gün oruç tut” dedi. “Biraz daha arttır Ya Resulullah” dedi. “Her aydan üç gün” dedi. “Daha arttır Ya Resulullah” değince Receb, Zi’l-Kade Zil -Hicce, Muharrem aylarında üçer gün oruç tut, kalan günlerde iftar et.” emrini üç defa tekrarladı ve üç parmağıyla işaret etti. Onları yumdu, sonra bıraktı.⁸⁰

76 A.g.e., 145.

77 A.g.e., 147.

78 A.g.e., 148.

79 A.g.e., 146.

80 A.g.e., 1277.